

ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

© Кравченко С.І., Корнєва О.В., 2010

Розглянуто особливості поточного стану економіки України і металургійної галузі як однієї з провідних. Окреслено роль держави у стимулюванні інновацій з урахуванням обмеженості бюджету та зниженої інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств. Проаналізовано роль металургійного комплексу в активізації інноваційного розвитку. Розкрито макроекономічні проблеми, що можуть виникнути у результаті інноваційних процесів.

Ключові слова: конкурентоспроможність, потенціал, металургія, активізація, інноваційний процес, державне регулювання, наслідки.

The special features of current economical situation in Ukraine and in metallurgical industry in particular are overviewed. The Government's role in stimulating of innovation processes is discussed in the context of budget deficit and low investment attractiveness of Ukrainian enterprises. It's analyzed the role of metallurgical industry in rising of innovation activity. It's prognosticated the main macroeconomic problems, in which innovation process could result.

Keywords: competitiveness, potential, metallurgy, activation, innovative process, government control, consequences.

Постановка проблеми

Сьогодні економіка України переживає складний період. З одного боку, світова економічна криза зумовила скорочення ринків, на яких вітчизняні виробники мали стійкі позиції. З іншого, протягом багатьох років спостерігався брак інвестицій в оновлення основних фондів, що разом з їх інтенсивною експлуатацією призвело до вичерпання виробничого потенціалу промисловості. Отже, сьогодні, коли фахівці у світі говорять про настання інформаційної епохи [1], Україна не тільки не досягла статусу інноваційної держави, але й стоїть перед цілком реальною можливістю перетворення на аграрно-сировинну.

В цих умовах актуальним завданням для науковців і практиків стає обґрунтування тих заходів, яких треба вжити для подолання наслідків економічного спаду й активізації інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

За результатами “Глобального звіту з конкурентоспроможності” (“Global Competitiveness Report”), який складають спеціалісти Всесвітнього економічного форуму, Україна в 2009–2010 роках займає 82-ге місце за конкурентоспроможністю серед 133 оцінюваних національних економік, маючи оцінку у 3,95 умовного бала з 7 можливих [2, с.13]. За останні чотири роки Україна втратила у цьому рейтингу дев'ять позицій. Конкурентоспроможність оцінювалася з урахуванням багатьох факторів, таких як ресурсна база країни, чисельність працездатного населення, розвиток інфраструктури, обсяг ринків, технологічний рівень виробництва, розвиненість ділової культури та деяких інших. За рівнем конкурентоспроможності наша держава поступається, наприклад, Шрі-Ланці (4,01 бала), В'єтнаму (4,03 бала), Казахстану (4,08 бала), Російській Федерації (4,15 бала). Окрім того, Україну зараховано (нарівні з Таїландом, Македонією, Йорданією) до держав індустріального типу, конкурентоспроможність яких ґрунтується на виробленні традиційних (неінноваційних) товарів [2, с.12]. Зважаючи на значний економічний потенціал нашої країни, а також на багаторічні зусилля уряду з налагодження інноваційного розвитку, такий невисокий рейтинг свідчить про нерациональне й неефективне використання наявних резервів та потенційних можливостей розвитку економіки.

Проблеми інноваційного розвитку України в контексті загальносвітових тенденцій досліджуються у роботах таких вітчизняних спеціалістів, як О.В. Морщагін [3], О.Б. Слісаренко [4], Д.В. Чеберкус [5] та багато інших фахівців, теоретиків і практиків. У роботах вітчизняних вчених описано специфіку українського інноваційного поля; розглянуто недоліки чинного законодавства в інноваційній сфері та запропоновано способи його удосконалення; запропоновано способи пошуку фінансування інноваційних проектів, розкрито особливості їхнього оподаткування; висунуто рекомендації щодо стимулювання активності виробників у інноваційній сфері. Однак більшість робіт розглядає стратегічну перспективу розвитку України, тоді як не

менш нагальною потребою сьогодення є обґрунтування найближчих орієнтирів розвитку наявного економічного потенціалу.

Постановка цілей

Цілями роботи є:

- аналіз поточного стану економіки України в контексті загальносвітових тенденцій і проблем металургії як однієї з провідних галузей економіки;
- виділення пріоритетних напрямів якнайповнішого використання потенціалу провідних галузей, на які мають бути звернені зусилля держави для активізації інноваційних процесів.

Виклад основного матеріалу

Структура економіки України є такою, що переважну частку ВВП дає промисловість (рис. 1 [6]). Окрім того, відсутність комплексних реформ на ринку праці та в корпоративному секторі призвела до того, що сьогодні на підприємствах традиційного індустріального укладу зайнята переважна частина працездатного населення, особливо в густонаселених регіонах. Така ситуація є цілком природною, якщо врахувати історію становлення економіки України: масштабна індустріалізація 1930-х років, сфокусована на засоби виробництва; цілеспрямована інтеграція в економіку Радянського Союзу у повоєнний період; скорочення внутрішніх ринків і переорієнтація на найменш конкурентні зовнішні у період 1990–2000-х років.

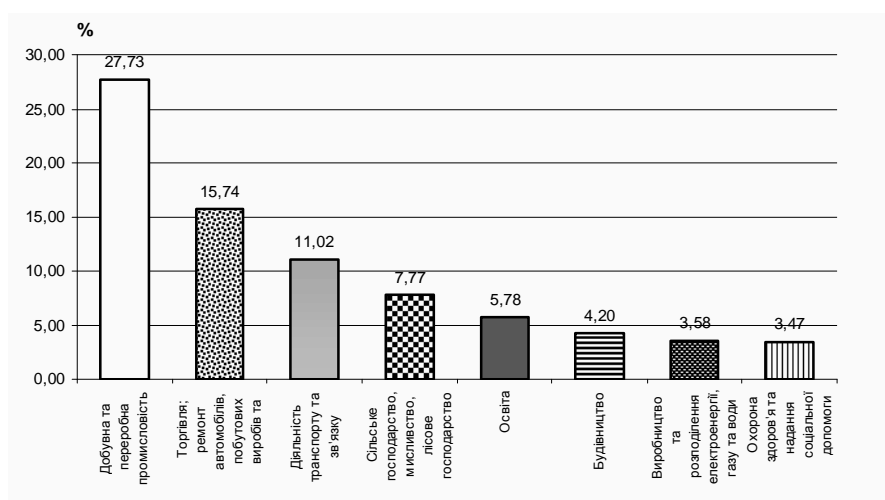

Рис. 1. Питома вага окремих видів економічної діяльності у створенні валового внутрішнього продукту України в 2008 р.

Сьогодні стає зрозумілим, що в подальшій перспективі для зміни структури економіки Україна має розвивати високотехнологічні галузі, такі як електроенергетика (зокрема альтернативна), мікроелектроніка, нанотехнології [7]. Однак на цей момент авансований в них капітал є недостатнім, а швидке нарощування обсягів інвестицій не є можливим: тривалий економічний спад призвів до вичерпання інвестиційних можливостей юридичних і фізичних осіб всередині держави, а залучити капітал ззовні буде важко у зв'язку з низькою довірою іноземних інвесторів до України. (За даними британської консалтингової компанії Credit Market Analysis, Україна потрапила у п'ятірку найнебезпечніших для інвесторів країн разом із Аргентиною, Венесуелою, Латвією та Ісландією [8, с.3]). Тому в найближчі роки Україна може розраховувати тільки на наявний потенціал, насамперед традиційних провідних галузей економіки.

Однією з таких галузей, безумовно, є металургійна – великий працедавець і постачальник валютних надходжень: до початку кризи на підприємствах галузі працювало 500 тис. осіб, формувалося до 40 % валютного виторгу [9]. Вітчизняний металургійний комплекс має низку переваг:

- 1) значна природна база країни сприяє виготовленню широкого асортименту виробів з високоякісних легованих сталей;
- 2) створена ще в Радянському Союзі система науково-конструкторської підтримки галузі досі зберігає значний потенціал, тому може стати потужним джерелом технологічних інновацій;
- 3) за умов технологічного оновлення виробництва і підвищення якості продукції металургія залишиться перспективною і прибутковою сферою. Сьогодні, коли найнижча стадія світової економічної кризи пройдена, металургійні підприємства можуть розраховувати на зростання попиту саме на високоякісну металургійну продукцію. Її споживачами є як традиційні, так й інноваційні галузі: промислове і житлове будівництво, верстатобудування, хімія, авіакосмічна галузь, альтернативна енергетика, транспорт.

Беручи до уваги, що можливості держави обмежені, вихід з кризи і накопичення капіталу для подальшого переходу на інноваційний шлях повинні здійснюватися силами самих підприємств, з урахуванням наявних внутрішніх резервів. Зважаючи на це, роль держави доцільно обмежити законодавчими зусиллями для забезпечення активізації попиту.

По-перше, необхідною є активізація попиту на внутрішньому ринку. Досвід створення штучного попиту є у США, які постраждали від Великої депресії, Німеччини, яка в рекордні темпи відновила економіку після Першої світової війни, Японії, яка також була поставлена перед необхідністю перебудови господарства після Другої світової. Не вдаючись до аналізу їхнього способу дій (співвідношення економічних і примусових методів, що використовувалися тодішніми урядами – це тема окремого дослідження), зазначимо, що спільною рисою економічної політики цих держав було цілеспрямоване створення платоспроможного попиту на товари, які на той момент могли вироблятися в країні.

Зважаючи на значну питому вагу металургійної промисловості, в Україні активізації попиту можна досягти через розміщення державних замовлень у галузях, що є споживачами металургійної продукції. Це – будівництво житла і доріг, машинобудування, виробництво транспортних засобів. В умовах обмеженості державного бюджету і значного зовнішнього боргу України державні замовлення можна замінити податковими пільгами для підприємств зазначеної спрямованості. Можна використати й інші важелі, зокрема й чітко обмежене і цілеспрямоване збільшення грошової маси в обігу для фінансування проектів, що поживляватимуть попит. Позитивним результатом такого способу дій буде не тільки активізація ділової активності в промисловості, але й збільшення можливостей найманих працівників з оплати товарів і послуг повсякденного вжитку, що сприятиме покращенню ситуації в торгівлі, легкій промисловості тощо.

Другим напрямом зусиль держави може стати створення сприятливих умов для експорту найконкурентоздатніших товарів. Сама по собі ця ідея неодноразово обговорювалася у ЗМІ та науковій періодиці. Загальновідомо, що розвитку економіки сприяє експорт тільки таких товарів, під час виробництва яких створюється значна додана вартість. Однак практика функціонування вітчизняного господарства і, зокрема, металургії, показує, що з України більшою мірою вивозяться напівфабрикати.

На перший погляд, таке стимулювання експорту недоцільне. Через нерационально високі ціни на сировину, завищені нормативи витрат, недосконалість технологічних процесів і їхню невисоку автоматизацію собівартість продукції, що експортується, вища, ніж у подібних підприємств Російської Федерації (наприклад, конвертерної заготовки – на 7–30 % [9]). Вітчизняні виробники, що балансують на грані збитковості й змушені продавати заготовку за наднизькими цінами через нестабільну якість, не вживають заходів для зменшення собівартості ані технологічного, ані організаційного характеру. Не вдаючись до юридичного і соціального аналізу такого явища, зазначимо, що збереження такої ситуації упродовж майже 20 років незалежності України свідчить про роботу тінювих економічних стимулів, що сприяють “замороженню” стану галузі. Прояснення природи таких стимулів має стати предметом окремого дослідження.

Проте нинішня в Україні ситуація має й позитивний аспект: прихований прибуток, що утворюється за рахунок штучного завищення собівартості, залишається в країні, тоді як явний прибуток, отриманий власниками підприємств, часто виводиться за межі держави. Тому стимулювання експорту з наявною номенклатурою може бути рекомендоване як тимчасовий захід поживлення економічної активності, принаймні до того часу, коли підприємства подолають викликаний кризою спад і вийдуть на попередні рівні виробництва. Тільки після цього можна говорити про запровадження нових інноваційних програм.

Зазначимо, що хоча вище як приклад використано металургію, зазначені заходи можуть бути використані для виведення з кризи будь-якої іншої галузі й національної економіки загалом. Однак вихід з кризи стане лише першим кроком на шляху переходу України до інноваційної моделі економіки. Коли в результаті активізації платоспроможного попиту підприємства країни вийдуть на докризовий рівень виробництва, а податкові надходження до бюджету стануть стабільними, можна буде говорити про переорієнтацію вітчизняної економіки на прогресивніші галузі.

Зауважимо, що цей наступний крок також неможливий без активного втручання держави, передусім тому, що активізація інноваційного розвитку може спричинити низку проблем.

По-перше, нарощування обсягів випуску високотехнологічних галузей потребує вливання у них додаткового капіталу, що в умовах політичної нестабільності та недовісті законодавства залишається складним завданням.

По-друге, переорієнтація на прогресивніші галузі неминуче призведе до вивільнення робочої сили і збільшення безробіття. В розвинених країнах ця проблема вирішувалася за рахунок розвитку сфери послуг, в якій подекуди зайнято до 70 % громадян [10]. Проте в Україні доведеться спеціально розвивати сферу послуг, одночасно долаючи недостатність платоспроможного попиту на послуги як матеріального, так і нематеріального характеру.

Нарешті, значною перешкодою для інноваційного розвитку України є технологічна неготовність підприємств і недостатність кваліфікації робочої сили. Вирішення цієї проблеми потребуватиме значних інвестицій в освіту і науку з боку як власників підприємств, так і самих робітників. Нині ані підприємства, ані громадяни не мають для цього фінансових резервів.

Висновки

Як показує аналіз економічної ситуації в Україні, сьогодні зарано говорити про масовий перехід вітчизняного виробництва до інноваційної моделі розвитку. Актуальнішим завданням у найближчий період є накопичення грошових коштів для подальшого інвестування їх на інноваційні товари і технології. В умовах, що склалися, підприємства не можуть розраховувати на фінансову підтримку держави і, очевидно, виходитимуть з кризи власними силами. Однак держава може сприяти цьому процесу, створивши умови для відновлення і збільшення платоспроможного попиту всередині країни та полегшення експорту вітчизняних товарів за кордон. Незважаючи на переважання у структурі експорту напівфабрикатів, існують економічні механізми, через які продаж напівготових товарів може також сприяти накопиченню і реінвестуванню капіталу.

Оскільки однією з провідних галузей вітчизняної економіки є металургія, зазначені явища сповна проявляються і в її розвитку. Тому можна використати українську металургію як локомотив, що “вивезе” країну на новий економічний рівень. За умови оновлення виробничих процесів і розширення номенклатури високоякісної продукції вітчизняна металургія залишиться перспективною і прибутковою галуззю, яка відіграватиме значну роль в економіці як в найближчий період, так і в стратегічній перспективі.

Перспективи подальших досліджень

Надалі необхідна деталізація можливих заходів державного управління, які стануть ефективним важелем поживлення попиту і ділової активності саме в українських умовах.

1. Уэбстер Ф. Теория информационного общества. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с 2. *Global Competitiveness Report 2009-2010*. [електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/index.htm> 3. Морцагин А.В. *Суцність державної інноваційної політики в умовах інноваційної моделі розвитку економіки* / А.В. Морцагин // *Вестник Донецького національного університета. Сер.: Економіка і право.* – 2007. – № 2. – С. 174–182. 4. Снісаренко О.Б. *Оцінка інноваційного потенціалу регіонів України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.05 / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва.* – Х., 2008. – 21 с. 5. Чеберкус Д.В. *Системні підходи до державного регулювання інноваційного розвитку України в умовах глобалізації.* / *Збірник матеріалів XII Міжнародної науково-практичної конференції “Проблеми й перспективи інноваційного розвитку економіки”* – К., 2008. – С.350–354. 6. *Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності* [електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> 7. *Загальнодержавна комплексна програма розвитку високих наукоємних технологій.* Закон України, 9 квіт. 2004 р. // *Відомості Верховної Ради.* – 2004. – № 32. – С. 384. 8. *Sovereign Risk Report for Q3 2009* [електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу: <http://www.cmavision.com/news/view/cma-releases-sovereign-risk-report-for-q3-2009/> 9. В. Мазур. *Металургія України: состояние, конкурентоспособность, перспективы.* // *Зеркало недели.* – № 8. – 2010. 10. *Сфера услуг* // *Онлайн-энциклопедия “Кругосвет”* [електронний ресурс]. – 2009. – http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/ekonomika_i_pravo/SFERA_USLUG.html